«ئامادە کردنی»
مۆسیقای گۆرانی‌ی فۆلکلۆری

وریا ئەحمەد

سەرەتا

دەمێکە چەن بیرۆکەیەکی تایبەت بەم مەسەلەیەو چەن مەسەلەیەکی
دیکەی هونەری ، لە مێشکمدا دەخولێنەوە . هەرچەن جاریش لەسەر
ڕووی تەلەفزیۆندا ، چاوم بە هەندێ گۆرانی فۆلکۆری «ئامادەکراو»
دەکەوێت ئەم بیرۆکانە گورج‌و خێراتر لە جاران دەخولێنەوە . . . .

بۆیە وام بە باش زانی‌و لەگەڵ خۆما بڕیارمدا . هەر جارە یەکێك لەو
جۆرە نخەمە بەرچاوی هونەرمەندو هونەردۆستان . . . . . دوور نیە
کەکێشیان ببیت ، لەوانەیە چەن کەسێکیش لە پەیوەندیداران . بە
دەنگمەوە بێن‌و ڕای جیاوازیشان ببێت‌و دواتر مەسەلەکە بە
پەیوەندی هونەری گۆرانی‌و مۆسیقای کوردیمان بشکێتەوە . . . . من
دەبێ سوپاسی هەندێ لەو تیپ‌و دەستەو تاقمانەش بکەم . کەلە لەم چەند
ساڵەی دواییدا ، دەستیان بە (ئامادەکردن)ی مۆسیقای گۆرانی
فۆلکلۆری کردووە ، چونکە ئەو دەستەو تیپانە ، هەموو یاساو ڕێسایەکی
هونەری تایبەتی بەم لایەنەیان تێکدا ، ڕێی شێل کرد لە لایەك‌و لە لایەکی
دی ڕوخسارو شێوەی تا رادەیەك ئاشکراو ناسراوی ئاوازو ڕەزمی گورانی
فۆلکلۆری کوردی‌یان شێواند . . . . بۆیە وا لێیان بەدەنگ دێم‌و ئەم
نووسینە بە مەبەستی سوود گەیاندن بەوان کەسانە ، بلاو دەکەمەوە .

٭ گۆرانی فۆلکلۆری — Folksong

ئەو گۆرانی‌یەیە که لە نێو زۆربەی چینەکانی میللەت پەیدا دەبێت‌و بۆ
ماوەیەکی دوورو درێژیش بە زیندوویی لە نێوانیاندا دەمێنێتەوە . ئەم
گۆرانی‌یەش بە دەقێکی یا بەڵگەنامەیەکی هونەری‌و کۆمەڵایەتی دادەنرێ‌و
زۆر لە خووو نەریتی کۆمەڵگەکەی تیادا بەدی دەکرێت . (١)

زانایەکی دی دەڵێ : - گۆرانی فۆلکلۆری بریتی‌یە لە پارچە
هۆنراوەیەك ئاوازی بۆ دانرابێ . بەڵام نە خاوەنی هۆنراوە نە ئاوازی
یەکەمجاری نازانرێ . . . ئەوەندە هەیە ئەو گۆرانی‌یە . لەناو کۆمەڵێکی
نەخوێندوارو لە سەردەمێکی کۆندا . سەری هەڵداوەو ماوەی چەن
سەدەیەك یا زیاتر بەکارهاتووەو لە کاتی گوتنەوەو دووبارە کردنەوەیدا .
گەلێ وورده گۆڕان بەسەر هۆنراوەو ئاوازەکەیدا هاتووە[٢]

٭ هەندێ لە خاسی‌یەتەکانی گۆرانی فۆلکۆری

لە نەوەیەکەوە . بە هۆی بیستنەوە . بە نەوەیەکی دی دەگات‌و بە زۆر
جۆرو شێوە هەیە . بۆ نموونە گوتنی یەك گۆرانی فۆلکلۆری لە ناوچەیەکەوە
بۆ ناوچەیەکی دی . یاخود لە گۆرانی بێژێکەوە بۆ یەکی دی دەگۆرێ بگرە
یەك گۆرانی‌بێژ . گەر داوای لێ بکرێت ، دوو جار یەك گۆرانی فۆلکلۆری
بلێت . هەست بە وورده گۆڕان لە گوتنەکانیدا دەکەین . بەلام قالبی ئەو

گۆرانی‌یە فۆلکلۆری‌یە تا ڕادەیەك دیارەو پارێزراوە . گۆرانی فۆلکلۆری لە ئەنجامی هەندێ هۆو ڕووداوی کۆمەلایەتی دروست بووە . هۆنراوەو ئاوازی ئەو گۆرانی‌یانە بە گشتی بێ زۆر لە خۆکردن هاتوونە ، چونکە مەسەلەیەکیان دەست‌نیشان کردووە .

ئامادەکردنی مۆسیقای گۆرانی فۆلکلۆری

«پارتۆك بێلای» هەنگاری[٣] لەم بارەیەوە دەلێ : – (مامەلە کردن لەگەل ئاوازی فۆلکلۆری دا ، لە نووسینی ئاوازێکی سەرکەوتووی تازە زەحمەت ترە . . ! . . ؟) ناوبراو ئەم مامەلە کردنەش بۆ دوو جۆری سەرەکی دابەش دەکات : –

جۆری یەکەم : – ئاوازێکی فۆلکلۆری بە بێ دەستکاری تۆماربکرێت دوای ئەوەی (دەنگی هاوەل – مرافقة – accompanimentی بۆ زیاد دەکرێت . یاخود (پێشەکی مۆسیقا – post Lude)و (کۆتایی – مۆسیقا – Postludeی بۆ دەکرێت . «پارتۆك» بۆ ئەم کارە دەلێ : – وەك ئەوەیە . چەن بەردێکی نایاب‌و گرانبەها . لە ناو چوارچێوەیەکی پڕ بە پێستی ئەو بەردانە دا بنێین . . . . . . لەم جۆرە ئامادەکردنەدا . گرنگی بۆ ئاوازە فۆلکلۆری‌یەکەیەو ئاوازەکانی دەوروپشتی بە دەوری دووەم دێن‌و بەخزمەت ئاوازە فۆلکلۆری‌یەکەدان

جۆری دووەم : – لەم جۆرەیان ئەو ڕە فۆلکلۆری‌یەکە وەك پارچە مۆسیقایەکی سەرەکی (motto) دەبێت‌و مۆسیقا ئامادە کراوەکەش زۆر گرنگە . ئەوەشمان لەیاد نەچێت . ئەو «ڕۆب»ە ئاوازەی دەی‌کەینە بەر ئاوازە فۆلکلۆری‌یەکە . دەبێ لەسەر تایبەتی یەکانی ئاوازە فۆلکلۆری‌یەکەوە هەلقولابێت‌و تام‌و بۆی ئەوی لێ بتکێت . (٤)

ڕای تر بەرامبەر ئامادەکردنی گۆرانی فۆلکلۆری

گەر بکرێ . گۆرانی فۆلکلۆری . لە دەمی چەندین کەسەوەو لە چەندین ناوچەی جیاجیادا تۆمار بکەین . . . . دوای کۆتایی هێنان بەم کارەکە (گەڕانی گۆڕەپانی – المسح الميداني) پێ دەلێن ، کاری پشت‌مێز

دەست‌پێ‌دەکات . ئەویش بریتی‌یە لە خوێندنەوەی هۆنراوەی گۆرانی‌یەکەو هەموو ئەو تێبینی‌یانەی لە کاتی تۆمارکردنی ئەو گۆرانی‌یەدان نووسراون . پاشان بە دەیان جار بگرە گەلێ لەوەش زیاتر . گوێ لە ئاوازی ئەو گۆرانی‌یە فۆلکلۆری‌یە دەگرین . . . بۆ ئەوەی لە (ئاواز)و (ڕەزم)ی تێربین‌و شارەزای (پ یە – Scale) (ڕەزم – ئیقاع) وکەی بین‌و بچینە ناو ناخ‌و قوولایی ئاوازەکەوەو لە (سۆز – طابع)ی ئەو ئاوازە بگەین . ئەوکاتە ئاوازدانەر وەك چۆن (پەرداخ) پڕبێت لێ‌یدەڕژێت . کە گوێی مۆسیقاو مێشکی لە نهێنی‌و کون‌و کەلەبەری ئەو ئاوازە تێربوو . . . یەکەم ئیش ئاوازە ڕەسەنەکە بە شێوەیەکی ساکار بە (نۆتە) بنوسێتەوەو وەك (ئەرشیف) بپارێزرێت . . . .

زانایانی مۆسیقا پێ لەسەر ڕایەك دادەگرن‌و دەلێن : – (نووسینەوەی گۆرانی فۆلکلۆری . واتە بە نۆتەکردنی . دەبێ بە ئەمانەتەوە بێ . بۆ ئەوەی ببێت بە بەلگە نامەیەکی هونەری ڕاست‌و لە دوارۆژا پشتی پێ ببەسترێ .) پاش ئەوەی ئاوازو هۆنراوە فولکلۆری‌یەکە مان بە (ئەرشیف) گەیاند . . . . ئیستا دەتوانین ئاواز بۆ (پێشەکی . یا کۆپلە . یا ناوئاخن‌و کۆتایی . . . . تاد) ئەو گۆرانی یە دانێین . بە مەرجێك ئامۆ نەبن لە ئاوازەکەو بە هیچ جۆرێك لە تام و بۆی ئاوازە ڕەسەنەکە دوور نەکەوینەوە . ئەو پارچەیە یا پارچانەی بۆی زیاددەکەین ئالۆزی‌و زۆر لە خۆکردنی تیادا بەدی نەکرێت‌و هەر لە ئاوو بای ئاوازی گۆرانی‌یە فۆلکلۆری‌یەکەوە هەلقولابێت . . .

ئێستا حەز دەکەم هەندێ لەو دەیان گۆرانیە فۆلکلۆریانەی خۆم مۆسیقام بۆ ئامادەکردوون . بە نموونە بهێنمەوە : –

١ – گۆرانی (با بچینە کوێستان) دوای ئەوەی ئەسڵی ئاوازو هۆنراوە رەسەنەکەیم ، بە ئەمانەتەوە بە (ئەرشیف) گەیاند . . . . بە هەڵبەستێکی تازەو بە پێشەکییەکی گونجاو بەتۆمارم گەیاند . . . .

٢ – گۆرانی (بەلەنجەو بەلەنجە) ئەم گۆرانیە . یەك رستەی بچووکی مۆسیقا بوو ، بەم شێوەیە گۆراو بوو بە گۆرانییەکی تەواو .

٣ – گۆرانی (هۆبزەندان) یەکەمجار بریتی بوو لە رستەیەکی بچووکی مۆسیقاو بەڵام دوای ئەوەی لە ئاوازەکە تێربووم ، کاری لە ناخم کردو هەژاندمی نەك هەر پێشەکی مۆسیقا بەڵکو (کۆپلە) شم بۆ زیادکرد . . . .

لەپێناو ئامادەکردنی مۆسیقای ئەو ئاوازانەی سەرەوەدا ، چەندین شەوو رۆژم بەسەر بردووە . . . گوێم بۆیان شل‌کردووە ، بەیانیان چونکە مێشك تێرخەوو خۆراكو سافە . . . . شەوان پێش خەفتن . بە مەبەستی ئەوەی زیاتر لێیان تێبگەم . . . . لە کاتی بێ ئیشیدا . . . . وەك دەڵێن : تاوەکو «بگات» . . . . هەرگیز زۆرم لە خۆم نەکردووەو پەلەوهەڵپەی ئەوەم نەبووە . بە زووترین کات بە تۆماریان بگەیەنم .

کەچی لە (تایتل —— Title)ی پێشەکی ئەوگۆرانیانەش . تەنیا «ئامادەکردنی —— وریا ئەحمەد» دەبینرێ .

بەداخەوە هەندێ لەو مۆسیقا ژەنانەی ئەمرۆ . . . . گۆرانییەکی فۆلکلۆری دێنن . بێ ئەوەی تەنیا یەکێکیش بێت لەو خاڵانەی زووتر باسم کردن . رەچاو بکەن . گۆرانییەکە زۆربەی جاریش بە ئیفلیجیو شێواوی دووبارە دەکەنەوەو تۆمار دەکەن . . . بەڵام لەسەر تایتلی پێشەکی ئەو گۆرانیانە ناوی‌خۆیان وەك (ئامادەکەر) دەنووسن ! ؟

ئایا هەموو مۆسیقاژەنێکی لێهاتوو توانای ئامادەکردنی گۆرانی یا ئاوازدانانی هەیە ؟

ماوەیەکە هەندێ مۆسیقاژەنی لێهاتوومان لە نێودا هەڵکەوتوون . . . . لە رادەیەکی پێشکەوتوودان . . . . جێگای دڵخۆشیو شانازیمانە کە میللەتەکەمان لە ماوەیەکی ئەوها کورتدا . کۆمەڵێك مۆسیقاژەنی بلیمەتی تیادا دەرکەوێت . بەڵام ئایا هەموو مۆسیقاژەنێکی چاكو لێهاتوو – توانای ئامادە کردنی گۆرانی فۆلکلۆریو ئاوازدانانی هەیە ؟ ؟ لێرەدا قسەیەکی گۆرانیبێژی خوالێخۆشبوو (شەماڵ سائیب)م بیرکەوتەوە ، کە دەیگوت : – (لە میسر بە سەدان مۆسیقاژەنی بلیمەتو بەتواناو ناودار هەن . . . . . بەڵام ئەوانە چەندیان ئاوازدانەرن ؟ ؟ .) بەداخەوە ئەمرۆ لەناو ئێمەدا ، ئاوازدانانو ئامادەکردنی مۆسیقاو دابەش‌کردنو . . . .تاد لای هەندێ کەس بووە بە چاولێکەری . . . . من دەڵێم : مەرج نیە هەموو مۆسیقاژەنێکی تا رادەیەك پێشکەوتوو . یا هەر دەرچوویەکی پەیمانگەیەکی هونەری . ئەوکارانە بە لێهاتوویی‌و سەرکەوتوانە ئەنجام بدات . بۆیە هەندێ بەرهەمی فۆلکلۆری ئامادەکراون بەرگوێ دەکەوێت . . . . راستە مۆسیقاکە پاکە . . . .

بەڵام بەداخەوە نامۆیە . . . . هەندێ لەو مۆسیقا ئامادەکراوانە ، بە راهێنانی نێو کتێبەکانی فێربوونی ئامێرەکانی مۆسیقا Methodدەچن‌و بە هیچ شێوەیەك گوێگری کورد ناجولێننەوە . . . . چونکە شتە زیاد

کراوەکانیان . . . . تامو بۆی ئاوازە رەسەنەکانیان لیّ ناتکێتو بەرای من هێزنیە بتوانێت ، ئەو مۆسیقا زیادکراوانە ، بە گۆرانی یە فۆلکلۆری یەوە کەنەوە بنوسێت . چونکە وەك دەڵێن : – (خوێندنو خوێندنەوەی زۆرو بروانامەو . . . . . تاد رەنگە رۆشنبیرێکی لێهاتوو دروست بکەن ، بەلاّم شاعیرێکی چاك دروست ناکەن .)

- یەك گۆرانی فۆلکلۆری لە ماوەی (٢ -٣) ساڵدا زیاتر لە جارێك ئامادە دەکرێتو بە تۆمار دەگات .

بەرای من باشتر وایە جاریّ ، بە دوای گۆرانی یەکی فۆلکلۆری دا بگەرێین ، ئاوازەکەی گوێی خەڵکی پیّ ئاشنا نەبوویێ ، یا هیچ نەبیّ بە تۆمار نەگەییێ . . . . گۆرانی یەکی فۆلکلۆری کە بە رێكو پێکی بۆ ئیسگە یا تەلەفزیۆن تۆمار کرابێت . . . یا بۆ جاری دووەم سیّیەم تۆماری نەکەینەوە ، بەڵکو وەك گوتم : ئەم هەوڵە لەگەڵ یەکی نادیار بدەین . ئەمەی باسمکرد زۆر جار رووی‌داوە ، وەك نموونە : –

(١) گۆرانی «کراسەکەی مۆرە» کاتی خۆی لە لایەن هونەرمەند «رزگار خۆشناو» ئامادەکراو خۆیشم دەرهێنانی دەنگو تۆمارکردنیم ، سەرپەرشتی‌کرد ، (تیپی هونەری هەولێر) بە دەنگی «رەحمان قوربانی» بە شێوەیەکی چاك بۆ تەلەفزیۆنی «دۆبلاج» کرد . . . .

(٢) دوای ماوەیەك ، هەمان گۆرانی بە ئامادەکردنی «سالار حەمادی» (تیپی مۆسیقای رۆشنبیری جەماوەر سلێمانی) بە دەنگی گۆرانی بێژێکی دیکە ، «خۆزگە دەنگیشی لەگەڵ مۆسیقاکەدا ، تەواو بوایە» بۆ تەلەفزیۆنی تۆمارکرد .

(٣) جارێکی دی هەر ئەو گۆرانی یە ، بە ئامادەکردنی «قادر مەردان» دەنگی گۆرانی بێژێکی دیکە ، بۆ جاری سێیەم ،

(تیپی مۆسیقای سەر بە **تەلەفزیۆن** بە تۆماری گەیاندەوە ! ؟

خۆ ئەگەر دووبارەو سیّ بارە تۆمارکردنی ئەو گۆرانی یە ، لەوەی ئێمە پاکتر بوایەو زیاتر مۆرکو تامی کوردی لیّ بتکایە . . . . . . ئەوە هەر قەیدی نەبوو . . . . . . بەلاّم وەك راستی یەك ، تۆمارکردنی جاری یەکەمی ئەو گۆرانی یە ، لە هەموو لایەنە هونەری یەکانەوە ، لە تۆمارکردنی جاری دووەمو سیّیەمی ئەو گۆرانی یە ، جوان ترو رێكو پێك ترە . . . . .

بە داخەوە راستی‌یەك هەیەو دەبیّ بگوترێ ، ئەویش ئەوەیە : زۆربەی مۆسیقاژەنان لە سەرەتای دەست‌پیّ کردندا ، هۆشیاری گشتی‌یان کەمە . . . . هۆیەکەشی چونکە زۆربەی کاتیان بە (پرۆڤە) واتە راهێنان لەسەر (ئامێرەکانیان ، یاخود خوێندنەوەی کتێبەکانی تایبەت بە مۆسیقاو مێژووی مۆسیقاو ناودارانی ئەوجیهانەو . . تاد . بەسەر دەبەن . مۆسیقاژەن هەیە لە رۆژێك‌دا (٨) کاتژمێرو هەیە زیاتریش بە پرۆڤەکردنە بەسەر دەبات – بەلاّم دەبیّ بە هەوڵ دانو خۆ ماندووکردنوخوێندنەوە گفتو گۆو ، . . .تاد هەوڵی بەرز بوونەوەی عاستی هۆشیاری گشتی خۆی بدات . چونکە بەرزبوونەوەی هۆشیاری هەمووان ، بەرزبوونەوەو بەرەپێش چوونی هونەری نەتەوەبە ئەنجام دەگەیەنێت .

کۆتایی

بە هیوام چی دی کەسانی لیّ‌نەهاتووو کەم‌توانا خۆ لەم بوارە نەدەنو شوێنی کەسانی بلیمەتو بەتوانا نەگرن چی دی با گوێی خەڵکی نەشێوێننو زەوقی میللەت پیّ‌شێل نەکەن . . . . . چونکە هونەری مۆسیقا بە گشتی‌و ئامادەکردنی گۆرانی فۆلکلۆری بە تایبەتی کارێکە دوای خوێندنو خوێندنەوە پرۆڤەو گەرانی گۆرەپانیو تێگەیشتنی تەواوی ئاوازە رەسەنەکانو دوای ئەوانەش لەبەهرەو سەلیقە داری‌یەوە دێت .

پەراێزو سەرچاوەکان

١ – ئەسعەد محەمەد عەلی – کتێبی (في أصول الموسيقى الفولكلورية) ل . ١٢

٢ – ئەلکساندەر کراب -کتێی (علم الفولكلور) ل . ٢٥١ .

٣ - (پارتۆك بێلای)و (زۆڵتان کۆدای) دوو پێشەنگو رابەری داهێنانن ، لە مۆسیقای هەنگاری تازە . لە سەرەتای ئەم سەدەیەوە دەستیان بە گەرانی مەیدانی بە دوای گۆرانی فۆلکلۆری خۆیان‌دا . کردووە . ئەم دوو مۆسیقارە ئاوازە فۆلکلۆری‌یەکان بە سەرەتاو بناغە دادەنێن ، بۆ ئەوەی راپەرینێکی مۆسیقا رووبدات . ئەم کارەیان بووە هۆی ئەوەی مۆسیقایەکی نەتەوەیی هەنگاری دروست بێت .

٤ - ئەسعەد محەمەد عەلی -هەمان سەرچاوە . ل . ٤٧ .

٥ – Title – مانای – ناو ، ناونیشان ، دەگەیەنێت ، مەبە ست لەو کارتەیە کە لە سەرەتای بەرهەمی تەلەفزیۆنی‌دا ، ناوی گۆرانی‌بێژ یاخود دەرهێنەر یا ئاوازدانەر یا شاعیر تاد لەسەر دەنووسریّ .

○